

ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ІНОЗЕМНОГО ГРОМАДЯНИНА ЯК УЧАСНИКА СЛІДЧИХ ДІЙ У ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

Сорока А. З.,

*старший викладач кафедри кримінального процесу та криміналістики
Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького,
майор юстиції*

На основі практики органів охорони державного кордону України та наукової літератури щодо проведення слідчих дій за участю іноземних громадян розглянуто питання впливу на організацію і тактику слідчих дій етнічних, соціальних та психологічних особливостей іноземних громадян. Встановлено необхідність ретельного вивчення особистісних характеристик іноземних громадян та їх врахування при проведенні окремих слідчих дій. Крім цього згруповано та наведено окремі особистісні характеристики іноземних громадян, які приймали участь у розслідуванні кримінальних справ органами охорони державного кордону за країнами походження та національностями.

Ключові слова: особистісні характеристики, соціально-психологічні особливості, слідчі дії, іноземні громадяни

На основе практики органов охраны государственной границы Украины и научной литературы относительно проведения следственных действий с участием иностранных граждан рассмотрены вопросы влияния на организацию и тактику следственных действий этнических, социальных и психологических особенностей иностранных граждан. Установлено необходимость тщательного изучения личностных характеристик иностранных граждан и их учёт при проведении отдельных следственных действий. Кроме этого сгруппировано и наведено отдельные личностные характеристики иностранных граждан, которые принимали участие в расследовании уголовных дел органами охраны государственной границы за странами происхождения и национальностями.

Ключевые слова: личностные характеристики, социально-психологические особенности, следственные действия, иностранные граждане

Covered the points deal with organization and tactics of the investigation activities influence by the ethnical, social, and psychological peculiarities of foreigners based on the practice of the Border guard bodies and science sources according to a investigation activities. Necessarily of the careful studies of the foreigners individual characteristics and it's consider to a providing of the investigation activities have been defined. Certain foreigner's individual characteristics by the country of origin and nationalities have been outlined.

Keywords: individual characteristics, social-psychology peculiarities, investigation activities, foreign citizens

Особистість у всіх її специфічних проявах, зв'язках та відносинах являється предметом вивчення різних наук: філософії, психології, педагогіки, соціології, юриспруденції тощо.

Злочинність – це таке соціальне явище, пояснити існування якого, розробити методи і способи забезпечення ефективного розслідування злочинів шляхом проведення слідчих дій можливе лише при всебічному вивченні особи злочинця, потерпілого чи свідка.

У криміналістичній науці, проблемами вивчення особи підозрюваного, обвинуваченого, свідка та потерпілого, з метою використання даної інформації у ході проведення слідчих дій, займались В.П. Бахін, А.М. Васильєв, В.К. Весельський, Ф.В. Глазирін, П.П. Цветков та багато ін. [1-4], які констатують необхідність комплексного підходу до вивчення особи – учасника слідчої дії.

Разом із тим, у працях учених об'єктивно не могли бути розкриті усі аспекти даної проблеми і тому вони потребують подальшого дослідження. Крім того, у контексті зростання кількості іноземних громадян, які стають суб'єктами національного кримінального судочинства на нашу думку є необхідність провести наукове дослідження, саме окремих особистісних характеристик іноземних громадян та їх впливу на організацію і тактику слідчих дій на основі вивчення наукової літератури з цього питання, практики розслідування злочинів органами дізнання Державної прикордонної служби України

та власного спостереження і досвіду спілкування з іноземними громадянами, яке буде носити прикладний характер.

Метою статті є визначення, згрупування та наведення окремих особистісних характеристик іноземних громадян, а також дослідження теоретичних і практичних аспектів їх впливу на організацію і тактику слідчих дій за їх участю на матеріалах органів охорони державного кордону. Новизна даної розробки полягає у тому, що це перше наукове дослідження окремих особливостей особи іноземного громадянина як учасника слідчих дій та їх впливу на процес організації і тактики слідчих дій. Отримані результати можуть слугувати рекомендаціями органам розслідування та стати поштовхом для подальшої поглибленої наукової розробки питань пов'язаних із особливостями організації і тактики слідчих дій за участю громадян іноземних держав.

Розслідування кримінальних справ органами прикордонної служби характеризується майже 100 % участю іноземного суб'єкта. Так, проведений аналіз 382 кримінальних справ, які розслідувались органами охорони державного протягом 2006-2010 років показало, що у якості підозрюваних виступало 13,3 % іноземних громадян, у якості свідків – 92,1%.

Так, у якості підозрюваних у 2006 році виступало 12 іноземних громадян, у 2007 – 24, у 2008 – 12, у 2009 – 48. У якості свідків у 2006 році виступало 624 іноземних громадян, у 2007 році – 638, у 2008 році – 427, у 2009 році – 454.

За громадянством підозрювані іноземні громадяни поділялися на: 31 громадянина Молдови, 18 - Російської Федерації, 5 - Грузії, 4 - Узбекистану, 3 - Польщі, 3 - Афганістану, 2 - Франції, 2 - Білорусі, 2 - Туреччини, 2 - Сирії, 2 - Вірменії, 2 - Куби, 1 - Йорданії, 1 - Словаччини, 1 - Шрі-Ланки, 1 - Лівану, 1 - Киргизстану, 1 - Китаю, 1 - Швеції, 1 - Канади, 1 - Конго, 1 - Азербайджану, 1 - Ефіопії, 1 - Судану, 1 - Малі, 1 - Болгарії, 1 - Камеруну, 1 - В'єтнаму, 1 - Нідерландів, 1 - Бельгії, 1 - Італії, 1 особа без громадянства.

Виконуючи функцію свідка іноземні громадяни за громадянством поділялися на: 489 громадянина Молдови, 387 - Пакистану, 249 - В'єтнаму, 225 - Індії, 171 - Афганістану, 101 - Бангладеш, 77 - Іраку, 62 - Грузії, 51 - Російської Федерації, 49 - Китаю, 48 - Єгипту, 39 - Сомалі, 34 - Туреччини, 28 - Узбекистану, 28 - Вірменії, 20 - Палестини, 20 - Шрі-Ланки, 15 - Сирії, 8 - Нігерії, 6 - Камеруну, 6 - Тунісу, 5 - Зімбабве, 4 - Конго, 3 - Білорусі, 3 - Гани, 2 - Гвінеї, 2 - Непалу, 2 - Алжиру, 1 - Ірану, 1 - Єритрії, 1 - Йорданії, 1 - Кот-Д'Івуару, 1 - Туркменістану, 1 - Казахстану, 1 - Польщі, 1 - Лівану, 1 Азербайджану.

За статтю, іноземні громадяни поділялись: на чоловіків - 77,4 %, жінок - 22,6 %.

За віком: 42,5 % іноземних громадян - від 25 до 35 років; 26,3 % від 35 до 45 років; 20,2 % - до 25 років (з них 8% - дітей); 11 % - після 45 років.

За освітнім рівнем іноземні громадяни поділяються на: 12,1 % які мають неповну середню освіту, 38,3 % - повну середню освіту, 34,5 % - середньо-спеціальну, 15,1 % - вищу освіту.

За віросповіданням: 47,3 % - мусульмани, 26,4 % - християни, 7 % - буддисти, 6 % - індуїсти, 13,3 % - язичники, конфуціани, даосисти.

За рівнем володіння мовою національного кримінального судочинства іноземні громадяни поділяються на: 78,8 % - які, не володіють мовою судочинства; 21,2 % - які, нею володіють.

Як ми бачимо з даних наведених вище значну частку іноземних громадян, які приймають участь у кримінальному судочинстві становлять громадяни вихідці із країн Південно-Східної та Центральної Азії - 53,2%; громадяни країн членів Співдружності Незалежних Держав - 34,7% (причому 3 з яких межують з Україною); 7% - громадяни країн північної та центральної Африки; 5 % - громадяни країн центральної Європи; 0,1 % - громадяни країн Американського континенту.

Крім цього, проведений аналіз кримінальних справ, показав, що іноземні громадяни окрім функції підозрюваних та свідків, виконували також функції понятих - у 4 % кримінальних справ; статистів - 17,4 %, перекладачів - 3 %.

При розслідуванні злочинів органами прикордонної служби, в ході проведення слідчих дій за участю іноземних громадян, особі яка проводить розслідування важливо та необхідно володіти комплексом інформації, яка характеризує особу іноземця.

Такого роду інформація може мати безумовно корисне значення. Це важливо, як для встановлення особи підозрюваного - іноземного громадянина, вибрання моменту проведення слідчих дій чи визначення моменту пред'явлення найбільш вагомих доказів, так і в профілактичних цілях за участю іноземця - свідка. Дана інформація може також знадобитись дізнавачу для встановлення та підтримання психологічного контакту; вибрання манери поведінки у ході проведення слідчих дій; обрання найефективніших тактичних прийомів та способів виховного впливу, а також оцінки одержаних доказів. Ще Ганс Грос у свій час писав: «Свідок невмілому слідчому або нічого не розповість, або покаже на несуттєве чи зовсім невірне, і той самий свідок правдиво, точно і в подробицях покаже тому слідчому, який зуміє заглянути в його душу, зрозуміти його та уміло з ним поведеться» [5, 45-46].

Однак, як вірно зазначає В.С. Коновалова, важливо встановити розумний об'єм та межі вивчення особи. Необхідно порівнювати ступінь важливості встановлення даних щодо особи - учасника слідчої дії, з отриманням можливої доказової інформації від неї та її цінності у встановленні істини у справі [6, с. 47].

У процесі життєдіяльності кожній людині, як члена суспільства, як громадянина, притаманні певні властивості, риси та особливості. На ряду із кримінально-правовими, соціально-демографічними ознаками, соціально значимими властивостями, особі завжди притаманні окремі соціально-психологічні особливості, які визначають мотивацію її поведінки, вибір способів та засобів досягнення мети, тощо. З цього приводу вірно зазначають А.А. Кучеренко та О.В. Мисечко: «Конкретні риси характеру народу складаються залежно від його традицій, культури, соціальних структур, перебування у зовнішньому природному середовищі. У свою чергу сама ментальність формує свідомість, задаючи певні зразки мислення та поведінки особистості, соціальних груп і народу в цілому» [7, 53].

Наприклад, іноземний громадянин, виховувався у суспільстві, де створені свої окремі етнічні, релігійні, культурні, мовні, територіальні рамки, через це мотивація, тобто суб'єктивна сторона відношення до події, що розслідується, знаходяться за межами України. Таким чином, якщо біологічні та соціальні початки в людини мають зовнішні прояви, зрозумілі дізнавачу, то повинен бути і внутрішній особистісний фактор, який визнає поведінку особи, на який дізнавач повинен діяти в процесі слідчих дій із метою отримання інформації криміналістичного та доказового значення. Іншими словами дізнавач повинен володіти певним комплексом інформації соціально-психологічного характеру, яка характеризує особу іноземного громадянина і використовувати її у процесі розслідування.

У ряді наукових праць [8-10], що стосуються участі іноземних громадян у кримінальному

судочинства, також вказується на необхідність всебічного вивчення особи іноземного громадянина. Головним чином у даних працях звертається увага на шляхах та способах вивчення особи іноземця. Разом з тим, у даних джерелах відсутні відомості, які характеризують іноземців, як членів певного соціуму, адже як ми зазначали вище, кожній національності, народові, етносу притаманні свої, специфічні лише їм властивості, ознаки та особливості. Спрогнозувати взаємодію з іноземцем можливо за умов, що передбачають знання культури, побуту та особливо-

стей спілкування.

Досліджуючи інформацію про осіб іноземних громадян різних національностей та державних утворень, які приймають участь у кримінально-процесуальній діяльності органів охорони державного кордону (на основі вивчення окремої літератури [11-14; 18], особистого спостереження та вивчення іноземних громадян, а також опитування практичних працівників) наведемо деякі характеристики в наступній таблиці:

	Оцінка середі виховання	Особливості психічних процесів	Особливості взаємовідносин	Особливості спілкування
Китай, В'єтнам, Індія, Бангладеш	Громадянам Китаю притаманна повага до знань, навчання, книжок. Відмічається велика повага до історії країни та її культури. Китайці ніколи не вважали честь позитивною рисою. Досить низький загальноосвітній рівень, на 50 чоловік лише 1 розмовляє англійською. У індійців історично склалась присутність багатьох народностей – у свою чергу багато діалектів.	У громадян даних держав простежується психічна стійкість. Нестабільна внутрішня ситуація та низький соціальний рівень індійців і бенгальців сформував у них відчуття приниженості та постійного гоніння, через це вони дуже важко переносять духовні страждання. Нерішучі та іноді боязкі. Досить часто почувають себе не певно при спілкуванні з іншими людьми. Китайці та в'єтнамці більш стійкі до зовнішніх і внутрішніх подразників. Присутні слабкі зовнішні прояви їх внутрішніх станів.	Китайці вітають один одного рукостисканням. По відношенню до іноземців традиційна хитрість і підступність. Обман іноземця вважається ознакою великого розуму. В Індії не прийняті рукостискання. Замість цього індуси використовують традиційний жест, підіймають з'єднанні долоні до підборіддя, як для молитви, і покачують головою зі словами: «Намаєте». Таким чином вони вітають не тільки один одного, але і іноземців. Індійці суворо розподілені за кастами. Член вищої нащабель каста вважає непризливим спілкуватись з членом нижчої. Посилена індо-мусульманська ворожнеча.	Відмінними рисами Китайців є життєлюбність, душевність, кмітливість та терпіння, але їхні правила пристойності не завжди співпадають з нашими. Під час спілкування вони приділяють неформальним відносинам. В'єтнамці під час бесіди не поспішають розкрити свої думки.
Афганістан, Пакистан, Ірак, Сирія, Іран, Палестина, Туреччина	У Пакистані відмічається повага до численних культурних традицій. Характеризуються надмірною гостинністю та повагою до осіб похилого віку. Дуже пишаються тим, що їх пращури відносяться до самих ранніх людських поселень та являються колискою цивілізації. Сирійці також відмічаються надзвичайною гостинністю. Громадяни цих держав з малку виховуються у суворій відповідності з релігійними законами. Приділяється значна увага етнічній політиці. Низький загальноосвітній рівень.	У зв'язку із релігійними переконаннями та внутрішньо-державними конфліктами притаманна смиренність. Хоча можлива присутність підвищеної збудженості та войовничості. Дуже болісно реагують на порушення їхніх релігійних догм, при цьому порівняно легко переживають інші невдачі та неприємності. Афганці скритні, досить довго пам'ятають приниження їх честі та гідності. За ісламом вважається гріхом перед представниками інших релігій оголяти частини свого тіла та не провести 5-разову молитву. Усі вольові, з вираженою психічною рівновагою. Характеризуються зібраністю та сміливістю.	У взаємовідносинах турки відмічаються чесністю та ввічливістю. Бесіда не повинна починатись з основної теми, необхідно проявляти стриманість. Туркам буде дуже приємно, якщо декілька фраз буде сказано на їх рідній мові. Роз'єднаність людей за релігійною ознакою спричиняє можливе напруження у взаєминах між ними за конфесійною приналежністю. Іранці вважають себе найвищою нацією серед усіх азіатів. У афганців простежується неповага до жінки, у країні та сім'ї суворий патріархат.	Для людей арабського світу характерне почуття національної гордості, незалежності, власної гідності, повага та коректне ставлення до своїх співвітчизників, історичних традицій своєї країни.

Російська Федерація, Білорусь, Молдова	Відчуття національної гордості яскраво виражене у росіян. Вважають себе вищими над усіма колишніми членами СРСР. Достатній загальноосвітній рівень поєднаний із не реалізацією своїх можливостей. Триваллий військовий конфлікт в Чеченській республіці понизив загальний рівень життя їх мешканців, низький освітній рівень. Відмічається повага до національних традицій. Низький рівень життя серед сільського населення у Молдові спричинив падіння загальноосвітнього рівня, бажання швидкої наживи, неетичності у поведінці.	У чеченців за останній час спостерігається пониження рівня протікання психічних процесів. Поряд з колишньою емоційністю та збудженістю присутній страх, поганий настрій, урівноваженість. Молдовани хворобливо реагують на ускладнення обстановки. Зовнішньо завжди неспокійні та не урівноважені. Неповно почувують себе у присутності незнайомих людей. Схильні до брехні у разі приховування своїх невдач. Характеризуються невмінням виділяти головне, через це легко піддаються зовнішньому впливу.	Росіяни завжди відрізнялись національною терпимістю (толерантністю). Однак соціологічні дослідження, дають підстави стверджувати про посилення етнопонаціональної агресивності до громадян інших держав та шовінізму. У взаємовідносинах між собою молдовани відкриті, дуже довіряють один одному. У спілкуванні з іншими відмічається скритість, відчуття того, що їх намагаються ошукати. Хоча у окремих випадках досить довірливі. Не володіють організаторськими здібностями та самостійністю.	Під час спілкування громадяни даних країн почувають себе вільно, дотримуючись певної етики. Більшою мірою тому, що їх ментальність схожа з українською. Дещо складніше спілкуватися із громадянами Молдови у зв'язку із їх низьким загальним рівнем та відчуттям приниженості. Молдовани залякани організаторами переправлення через кордон фізичною розправою.
Грузія	Відмічається велика повага до національних традицій (одним із проявів традицій притаманне бездоганне володіння зброєю, а також міцність сімейних уз). Характеризуються гостинністю та великою родинною зв'язаністю, повагою до осіб похилого віку.	Підвищена (вибухова) емоційність, хворобливо переживають прорахунки (оскільки загострено почуття національної гордості), гостра зворотна реакція.	Володіють гарними організаторськими здібностями, самостійністю, лідерськими властивостями в будь-яких колективах, високим загальноосвітнім рівнем, мистецтвом мови. Організована злочинна діяльність з диференціацією ролей. Уміло використовують свої навички у формуванні договірних відносин з людьми різних національностей і статусів.	Під час налагодження контакту громадянами Грузії необхідно намагатись створити атмосферу взаємної довіри, виявляючи любов'язність та привітність до співрозмовника. Грузини уникають визначеності.
Узбекистан, Киргизстан, Казахстан	Як, люди, які проживають в жарких та засушливих районах, мають великий досвід пристосовуватися до нових умов, спроможністю стійко переносити погані кліматичні умови, фізичні страждання. Характеризуються гостинністю, великою родинною зв'язаністю, а також спільністю праці. Присутні традиції незалежного мислення.	Тяжко переживають образи, йдуть на конфлікти, сильно збуджується нервова система у поєднанні зі слабко вираженою зовнішньою емоційністю, спокоєм та розсудливістю.	Дослідники визначають їх понижену суспільно-політичну діяльність у складі багатонаціонального колективу, низький загальноосвітній рівень. На наш погляд політична активність, організаторські здібності низькі з огляду на здійснення державної влади в цих країнах, де реально завуальовано існує авторитарне управління, а також в силу історичного походження цих народів, які звикли вести кочівничий, паразитуючий спосіб життя.	При спілкуванні з ними характерний повільний темп розмови, паузи, чіткість артикуляції. Вони стримані, спокійні, дещо замкнені, не намагаються перебивати співрозмовника, не ставлять запитань.

З даних, які характеризують особу іноземного громадянина, наведених у таблиці, впливає причино-наслідковий зв'язок між історичними, політичними і традиційними умовами виховання та життєдіяльності людини і характером його поведінки.

Аналіз вивчених нами матеріалів кримінальних справ свідчить про те, що відомості, які характеризу-

ють особу іноземного громадянина у них практично відсутні. Ні по одній справі до участі у проведенні слідчих дій із іноземними громадянами не залучався спеціаліст – психолог. Дізнавачі досить скупо відносяться до вивчення іноземних громадян: протоколи слідчих дій містять мало анкетних даних, запити здійснюються тільки на предмет наявності судимості, або взагалі відсутні, характеристики, які

залучаються до матеріалів справи, обмежуються загальними відомостями.

Крім цього дізнавачами, - не приділяється взагалі увага встановленню навичок та звичок особи злочинця, у той же час як по відношенню до іноземного громадянина такого роду інформація могла би стати досить корисною.

На наш погляд, подальше глибоке дослідження питань використання криміналістично-значимої інформації про навички та звички людини при розслідуванні злочинів, вивчення можливості ідентифікації по таким слідам в майбутньому має великі перспективи як в теорії криміналістики, так і в практичній діяльності правоохоронних органів. На дану обставину звертають увагу і ряд вчених, які приділили свої праці вивченню даної проблеми та висловили думки про її перспективність [5, 8-12; 15, 8].

У відношенні іноземних громадян, у випадку «інформаційного голоду», про значне можуть розповісти некеровані дії, їх наслідки, окремі риси людської поведінки, до яких відносяться навички та звички.

У спілкуванні з іноземцями не менш важливіми є жести, які можуть розумітися представниками різних держав не однозначно. Перш за все необхідно пам'ятати про привітання, яке у кожній країні означає ввічливість. В європейських країнах першими вітають чоловіки, тиснуть один одному руку, що означає відсутність зброї та позитивні наміри. В англійців, жінка повинна першою вітати чоловіка. Індійці, вітаючись, складають руки разом і притискають їх до грудей. В арабських країнах чоловіки обіймаються, плескають один одного по спині і плечах, цікавляться здоров'ям.

Інколи жести мають різне або навіть протилежне значення. Манити пальцем у китайців припустимо лише відносно тварин. Часте моргання під час бесіди може сприйматися, як ознака нудьги. Таке ж враження справляють витягнуті в перед ноги. Не прийнято закидати ногу на ногу, показуючи підошви взуття, в присутності араба, оскільки цей жест розцінюється як непристойний. Якщо араб взяв за руку, це означає, що він виявляє дружню прихильність та повагу.

Слід звернути увагу на помилкове ставлення багатьох людей до англійської мови як такої, що вирішує питання спілкування з іноземцями. Варто бути готовим до того, що відмінні оцінки при вивченні англійської мови не гарантуватимуть вільного спілкування. Потрібно бути готовим, що безмежної кількості слів та словосполучень, які для співрозмовника є звичайними, але залишилися поза вашим підручником [18, 34-37].

Із врахуванням правозастосовної ситуації, яка склалась ми підтримуємо позицію В.В. Карузіні та О.В. Полстовалова, які вважають одним із самих перспективних напрямків удосконалення правоохоронної діяльності використання досягнення психології та соціології з метою попередження, роз-

криття та розслідування злочинів [16-17].

Дійсно, психологія як наука у теперішній час відкриває широкі перспективи різним сферам діяльності. В процесі проведення слідчих дій, особливо тих, які віднесені до категорії вербальних, можна було б використовувати у якості одного із способів доказування висновок експерта-психолога про індивідуальну характеристику іноземця – підозрюваного або свідка, щодо можливості сприймати, отримувати, переробляти, сортувати, зберігати та видавати інформацію.

Оскільки діючий КПК України надає можливість залучення спеціаліста або експерта із психології, для працівників як Державної прикордонної служби України так і усіх правоохоронних органів у цілому, застосування в практиці висновку експерта-психолога, показів спеціаліста-психолога у світлі вищезазначених аспектів мало би велике значення.

На сьогоднішній день тактика проведення слідчих дій за участю іноземних громадян, яка використовується персоналом органів охорони державного кордону, має тенденцію до застосування тактичних прийомів, які нічим не відрізняються від тих, які застосовуються у відношенні громадян України, але із дотриманням деяких кримінально-процесуальних особливостей правового регулювання статусу іноземних громадян.

Цей підхід може бути виправданий у випадку направленості слідчої дії на виявлення предметів, людей та ін., де елементи цієї дії не виходять за рамки територіальних меж України і не носять вербального характеру. Якщо ж слідча дія проводиться із участю іноземного суб'єкта, то загальні тактичні прийоми не будуть досить ефективними, а подекуди можуть викликати зовсім протилежну реакцію з боку іноземця.

У даній праці ставилось за мету загострити увагу на тому, що сприйняття іноземним громадянином об'єктивної дійсності в умовах проведення слідчих дій невірно буде відносити до звичайних, давно відомих загальній психології. Для дізнавача, іноземний громадянин – це слідосприймаючий об'єкт, джерело інформації про злочин та засіб його розкриття. Через це, в ситуації коли йде мова про наявність іноземного елемента у кримінально-процесуальних правовідносинах, ступінь концентрації дізнавача повинна бути більш високою. Йому неможна пропустити ні слова, ні погляду, ні руху.

На кінець, слід зазначити те, що ми дослідили лише окремі аспекти, які характеризують особу іноземного громадянина та впливають на процес підготовки і проведення слідчих дій за їх участю. Встановлено необхідність ретельного вивчення особистісних характеристик іноземних громадян та їх врахування при проведенні окремих слідчих дій. Крім цього визначено, згруповано та наведено окремі особистісні характеристики іноземних громадян, які приймали участь у розслідуванні кримінальних справ органами охорони державного кордону за країнами походження та національностями.

З метою удосконалення організації, планування та тактики слідчих дій за участю іноземних громадян необхідно проводити наукові дослідження щодо подальшого ґрунтовного вивчення етнічних, соціальних

та психологічних особливостей іноземців для забезпечення слідчої практики, особливо у період проведення в Україні та Польщі фінальної частини Євро-2012 з футболу та подальшого євроінтеграційного розвитку України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бахин В.П., Весельський В.К., Карпов Н.С. Допрос: психологія, організація, тактика. – Київ, 1998.
2. А.Н. Васильев. Тактика отдельных следственных действий. – М., 1990. – 280 с.
3. Глазырин Ф.В. Изучение личности обвиняемого и тактика следственных действий. – Свердловск, 1973. – 156 с.
4. Цветков П.П. Изучение личности обвиняемого. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1973. – 150 с.
5. Гросс Г. Руководство для судебного следователя как система криминалистики / Г. Гросс; пер. с нем. - СПб, 1908. – 360 с.
6. Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология. – Харьков: Консум, 1999. – 157 с.
7. А.А. Кучеренко, О.В. Мисечко. Урахування національних рис політичної культури особистості в оперативно-службовій діяльності прикордонників // Проблеми теорії та практики реалізації правоохоронних функцій в охороні державного кордону: Матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф. – Хмельницький: Вид. НАДПСУ ім. Б. Хмельницького, 2007. – 272 с.
8. А.И. Бастрыкин, О.И. Александрова. Уголовные дела с участием иностранцев (вопросы тактики, организации и методики расследования): Научно-практическое пособие. – Санкт-Петербург, 2003. – 368 с.
9. Крамарев А.Г., Лавров В.П. Особенности допроса граждан иностранных государств. – М., 1976. – 40 с.
10. Шадрин О.Ю. Методика расследования преступлений, совершаемых иностранными гражданами и в отношении граждан иностранных государств (по материалам Дальневосточного региона): Автореф. дис ... канд. юрид. наук: 19.00.09. / Академия управления МВД России – М., 1998. – 24 с.
11. Дороніна М.С. Культура спілкування ділових людей: Посібник для студентів гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів / М.С. Дороніна. – К.: Видавничий дім «КМ Academia», 1997. – 192 с., 4 іл.
12. Страны мира. Справочник для эрудитов и путешественников. – Харьков: Книжный клуб «Клуб симейного Досуга», 2006. – 384 с.:ил.
13. Крысько В.Г. Этническая психология: учебное пособие / В.Г. Крысько. – М., 2004. – 320 с.
14. Українська Радянська Енциклопедія. – Київ., 1960. – Т. 1-17.
15. Самойлов Г.А. Основы криминалистического учения о навыках. – М., 1968. – 48 с.
16. Карузина В.В. Тактика использования данных о поведении участников уголовно-процесуальных отношений в ходе следственных действий: Дис ... канд. юрид. наук: 12.00.09. – СПб., 1998. – 217 с.
17. Полстовалов О.В. Совершенствование тактических приёмов криминалистики на основе современных достижений психологической науки: Дис ... канд. юрид. наук: 12.00.09. – М., 1998. – 236 с.
18. Д. Акімов. Вміння спілкуватися – це важливо / Центр соціально-психологічних досліджень МАРТІС «Золота фортуна» Д. Акімов, Н. Правдивець, Т. Саврасова-В'юн // Кордон № 4 (64), 2010.